

U zarania dziejów prasy piotrkowskiej

Portret miasta

Łacińskie pojęcie *genius loci* odnosi się do miejsca odznaczającego się niezwykle ciekawymi cechami; o niektórych miastach, mających swą specyfikę, mówi się, że zawdzięczają ją jakiemuś niezwykle duchowi miejsca przenikającemu najbliższą przestrzeń. Czy do tego rodzaju miast należy Piotrków i na czym polega jego specyfika? Co przesądzało o jego odrębności w dawnych czasach? Warto kwestię tę rozważyć, sięgając po argumenty historyczne, pozwalające jednocześnie unaocznnić, w jakich warunkach rosło, funkcjonowało przez wieki miasto przeniknięte duchem polityki i jak rodziło się w nim, kolebce polskiego parlamentaryzmu, zapotrzebowanie na informacje wszelakie, z czasem na prasę.

Piotrków należał do głównych ośrodków politycznych Rzeczypospolitej, nic więc dziwnego, że najdawniejsze druki zawierały wzmianki na temat wydarzeń z nim związanych. Położony centralnie w obrębie ziem Korony, odgrywał przez całe stulecia istotną rolę polityczną. Pełnił funkcje zjazdowe, sejmowe (1438–1567), elekcyjne, synodalne (1442–1628) i trybunalskie (1578–1792). Przez ponad 160 lat (1406–1567) był miastem, do którego najczęściej zwoływano zjazdy generalne. W 1438 roku odbył się w nim zjazd określony po raz pierwszy jako *parlamentum generale*. Tutaj w XV wieku miał miejsce pierwszy walny sejm koronny (1493), a w latach 1505–1567 obradowało 35 sejmów walnych. Zdaniem współczesnych historyków „w XVI wieku Piotrków był czymś w rodzaju sejmowej stolicy Polski. To właśnie z Piotrkowem łączą się nierozzerwalnymi więzami początki parlamentaryzmu polskiego”¹.

Piotrków zasłynął jako miejsce elekcji królów: małoletniego Władysława Warneńczyka (1438), Kazimierza Jagiellończyka (1445), Jana Olbrachta (1492), Aleksandra

¹ Z. Anusik, *Życie polityczne miasta w latach 1501–1578*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, pod red. B. Baranowskiego, Łódź 1989, s. 98.

Jagiellończyka (1501), Zygmunta I (1506) i małoletniego Zygmunta Augusta (1529), którego królem uznano na sejmie jeszcze za życia jego ojca².

Fragment *Kroniki* Marcina Bielskiego (ok. 1495–1575) stanowi ilustrację jednej z wielu elekcji – wyboru na króla Zygmunta I. Bielski pisze, iż „Po śmierci króla Aleksandra zjechali się nasi na sejm do Piotrkowa dla elekcji króla nowego, gdzie w dzień święty poczęcia p. Maryjej Zygmunt Kazimierzowic, wielki książę litewski, głogowski, opawski, na królestwo polskie zgodnie od wszystkich obran³”. Kronikarz utrwalił też fakt odbywania sejmów walnych, podając, iż „Lata 1547 Zygmunt król Polski sejm walny w Piotrkowie przez listy jako jest zwyczaj, na ś. Marcin położył; na którym postanowiwszy r. p. [Rzeczypospolitej] sprawy wszelakie około praw, obrony i innych rzeczy, których potrzebuje r. p [Rzeczypospolita]”⁴.

Inny kronikarz, Stanisław Orzechowski (1513–1566), tak opisał przebieg obrad jednego z sejmów:

Skoro sejm złożył król Zygmunt August, posłowie i liczny senat do Piotrkowa za wyrokiem zjeżdżają; a ponieważ we zwyczaj było weszło, że nowych królów wobec witano: Janowi Sierakowskiemu, posłowi województwa sieradzkiego, zdano urząd powitania króla; który w kole posłów miał mowę do króla [...]. Zygmunt August niewymuszonym, ale wolnym głosem dlatego od Polaków obrany na króla, iż jagiellońskie pokolenie dobrą zawsze miało o sobie otuchę sprawiedliwości i wojennej sławy, której trzymając się Polacy [...] jego sobie także nad innych do rządu nad sobą po śmierci Zygmunta ojca upodobali⁵.

Po przeniesieniu sejmu do Warszawy gród stracił na znaczeniu politycznym, ale już w jedenaście lat później odzyskał wysoką rangę za sprawą utworzonego z inicjatywy króla Stefana Batorego w roku 1578 Trybunału Koronnego, najwyższego sądu szlacheckiego Rzeczypospolitej. Jego siedzibą był przemienne Piotrków (rozpatrujący sprawy Wielkopolski i Mazowsza) i Lublin (orzekający w sprawach województw małopolskich). W latach 1578–1792, tj. przez 214 lat działalności trybunału (Iudicium Ordinarium Generale Tribunalis Regni), Piotrków przeżywał rozkwit gospodarczy. Innym źródłem znaczenia i powagi miasta był fakt, że w latach 1442–1628 toczyły w nim swe obrady synody prowincjonalne Kościoła, które były najwyższą kościelną władzą ustawodawczą w poszczególnych prowincjach. Odbyto ich łącznie osiemnaście⁶. Po czterech wiekach nastąpił jednak kres rozwoju Piotrkowa wiążący się z rozbiorem Polski. Miasto w 1793 roku po II rozbiorze znalazło się w zaborze pruskim pod panowaniem króla Prus Fryderyka Wilhelma. W 1815 roku Piotrków został włączony do Królestwa Polskiego połączonego unią personalną z Imperium Rosyjskim.

Przytoczone pokrótce fakty stanowią istotny kontekst historyczny dla rozważań o prasie, która zapewne w postaci efemeryd i druków okolicznościowych, wiążących się ze

² Na temat historii miasta zob. m.in.: Oskar Flatt, *Opis Piotrkowa Trybunalskiego pod względem historycznym i statystycznym*, Warszawa 1850; *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, pod red. B. Baranowskiego, Łódź 1989.

³ M. Bielski, *Kronika*, t. 2, Księga IV, V, wydanie K.J. Turowskiego, Sanok 1856, s. 935.

⁴ Tamże, s. 1093.

⁵ S. Orzechowski, *Kroniki*, tłum. z łacińskiego M.Z. Włyńskiego, wydanie K.J. Turowskiego, Sanok 1856, s. 24.

⁶ Zob. O. Flatt, *Opis Piotrkowa Trybunalskiego pod względem historycznym i statystycznym*, Warszawa 1950; R. Rosin, *Dzieje Piotrkowa do przelomu XV i XVI wieku*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, op. cit., s. 11–42.

wspomnianymi wydarzeniami, musiała istnieć, choć do naszych czasów się nie zachowała. Przetrwało jedynie kilka gazet ulotnych niemieckojęzycznych, nadmienających o Piotrkowie, oraz niewielka ilość polskich druków okazjonalnych, prasopodobnych, wskazujących, iż miejscem ich wydania był Piotrków.

Pierwociny prasowe. Gazety pisane (rękopiśmienne) i drukowane gazety ulotne

Wśród pierwocin prasowych, torujących drogę prasie, znajdowały się gazety pisane (rękopiśmienne) i gazety ulotne (drukowane).

Gazety pisane odgrywały istotną rolę w przekazywaniu informacji. Zwykle przybierały postać listu bogatego w wiadomości, pozbawionego jednak zwyczajowych form grzecznościowych, zwrotów do adresata, zindywidualizowanej narracji i innych cech charakterystycznych dla zwykłej korespondencji. Jego istotą było nastawienie na przekazanie informacji zamawianej przez jakąś osobę lub krąg osób zainteresowanych wiedzą o bieżących wydarzeniach w odległym terenie. Dzisiaj autora tego typu przekazu nazwano by korespondentem. Bywał nim człowiek dobrze władający piórem, często zakonnik (jezuita, pijar), który regularnie przysyłał nowinki swemu zleceniodawcy. Miał on umiejętność zdobywania informacji lub dostęp do nich, był uczestnikiem lub obserwatorem zdarzeń i celowo je opisywał, kładąc nacisk na zawartość faktograficzną przekazu, pełnię i wiarygodność uzyskanych wiadomości. Gazety pisane miały charakter okazjonalny, czasem przekształcały się w korespondencję periodyczną, gdy ciąg zdarzeń, np. wojennych, politycznych lub obyczajowo-towarzyskich w naturalny sposób dawał asumpt do przekazywania ważnych dla adresata informacji. Wśród pierwocin prasowych znajdują się przekazy mające związek z Piotrkowem.

Rękopiśmienny „**List z Piotrkowa**”, napisany po polsku, opatrzony datą 6 października **1702 roku**, należy do kategorii gazet pisanych. Pochodzi z okresu wojen szwedzkich i zawiera relację z przebiegu starcia piotrkowian ze Szwedami we wrześniu tegoż roku. Nieznany korespondent donosi, iż:

[...] we wtorek przed Świętym Michałem (28 września) Szwedzi napadłszy niespodziewanie piotrkowian, wielkie prowianty wyciągnęli, a mimo prowianty dane i szkody poczynione, trzema tysiącami bitych talarów ledwie ich zbyli, wszystkie sumy porachowawszy na 30 tysięcy wybrali, za które po wyjściu z Piotrkowa od wojsk Brabantowych, kwarcianych i Wołoszy, rekompensę odebrali; jedni pozabijani, a drudzy przez poddanie się zabrani i z skarbami, które na trzy miliony rachują, do P.P. Hetmanów powieziono, a wojska nasze pod Pińczów znowu powróciły⁷.

⁷ „List z Piotrkowa” dnia 6 8 bris (X) Anno 1702, k. 125–126. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Rkps 1676 IV Acta diversa res gestas Poloniae annis 1702–1703 illustratie (Acta za Augusta II. Miscellanea z czasów najścia Karola XII na Polskę 1700–1703).